

Prof. dr hab. Stanisław Juszczyk
Profesor zwyczajny Uniwersytetu
Śląskiego w Katowicach

Katowice, 29.12.2014 r.

OCENA

rozprawy doktorskiej Pana mgr Zbigniewa Talagi nt. „**Potencjał emancypacyjny treści kształcenia ogólnego realizowanych na lekcjach informatyki w gimnazjum**”, napisanej pod kierunkiem naukowym Pani dr hab. prof. US Elżbiety Perzyckiej na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Szczecińskiego

Oceniana praca doktorska ma charakter empiryczny, a poddany eksploracji badawczej proces wykorzystania potencjału emancypacyjnego treści programowej kształcenia ogólnego realizowanych na lekcjach informatyki w gimnazjum a także ustalenie czynników, które rozwijają a także tych czynników, które ograniczają potencjał emancypacyjny uczniów, jest zagadnieniem aktualnym oraz interesującym zarówno pod względem poznawczym, jak i aplikacyjnym. W treści kształcenia ogólnego podstawy programowej uwzględniono kolejne etapy korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych w procesie nauczania-uczenia się oraz zarządzania szkołą. Ujęcie problematyki badań jest oryginalne i wskazuje na interesującą koncepcję opracowaną przez Autora.

Analizę a następnie ocenę dysertacji przedstawię w kilku odrębnych częściach i zakończę ją wnioskiem.

1. Konstrukcja pracy

Rozprawa doktorska, będąca przedmiotem oceny, składa się z pięciu rozdziałów, opatrzonych wstępem i posumowaniem oraz zawiera szereg tabel, wykresów i diagramów i zajmuje w sumie ponad 290 stron.

Bibliografia, nie jest imponująca, można nawet powiedzieć, że jest skromna, bowiem zawiera niespełna 100 źródeł. Została jednak dobrana do pracy w sposób prawidłowy -

zawiera głównie pozycje zwarte oraz artykuły, będące zarówno pozycjami klasycznymi, jak i najnowszymi publikacjami opracowanymi przez pedagogów, w tym pedagogów społecznych, pedagogów medialnych, socjologów, informatyków, socjologów, psychologów oraz metodologów. To dobrze, że doktorant cytuje oryginalne prace Paulo Freire, czołowego ideologa radykalnej pedagogiki emancypacyjnej. Jednak koncepcja badań została oparta głównie na pracach Marii Czerepaniak-Walczak, a także pracach Bogusława Śliwerskiego i Tomasz Szkudlarka z tego zakresu tematycznego. Może stwierdzić, że źródła zostały dobrze dobrane i prawidłowo w rozprawie wykorzystane. Doktorant skorzystał ze swego prawa do własnego spojrzenia na analizowany problem badawczy oraz opracowania spójnej i oryginalnej koncepcji w oparciu o własny wybór literatury przedmiotu. Krytyczna analiza literatury przedmiotu, a w tym teorii charakteryzujących proces kształtowania kompetencji emancypacyjnych w zakresie trzech ich korelatów: innowacyjności, racjonalności i odwagi, pozwoliła Autorowi na zapoznanie się z teoretycznymi wybranymi aspektami wykorzystania problematyki pedagogiki emancypacyjnej w praktyce edukacyjnej.

Konstrukcja pracy jest prawidłowa, a zawartość merytoryczna treści pracy oraz procedura metodologiczna nie budzą zasadniczych zastrzeżeń. Część teoretyczna rozprawy (nieco mniejsza) pozostaje niemal we właściwej proporcji do części empirycznej, co potencjalnie umożliwia właściwą analizę ilościowo-jakościową otrzymanych wyników dociekań empirycznych. Całość pracy cechuje przejrzystość, spójność logiczna i komunikatywność językowa. Zwraca uwagę staranna redakcja pracy i znikoma liczba błędów.

2. Koncepcja metodologiczna badań własnych

Poziom naukowy rozprawy w zasadniczym stopniu zależy od przyjętej przez Autora koncepcji metodologicznej badań własnych. Doktorant wybrał za K. Konarzewskim strategię badań przeglądowych (s. 92), czyli badania ilościowe, jakkolwiek to główny problem badawczy sugeruje wybór stosownej strategii. Natomiast główny problem badawczy oraz problemy szczegółowe mają charakter diagnostyczny i odnoszą się do ustalenia poziomu potencjału emancypacyjnego w określonych aspektach treści kształcenia ogólnego w zakresie informatyki. W „czystych” badaniach diagnostycznych nie formułuje się hipotez. Byłyby one natomiast niezbędne w przypadku sformułowania pytań badawczych ujmujących zależności między istotnymi zmiennymi, np. czynnikami oddziałującymi dodatnio lub ujemnie na potencjał emancypacyjny uczniów (czy nauczycieli). Wtedy potrzebne byłyby także techniki statystyczne, które pozwoliłyby m.in. na weryfikację tych hipotez i na ustalenie siły korelacji między wybranymi zmiennymi. Jednak brak jest pytań badawczych dotyczących zmiennych

społeczno-demograficznych badanych osób (tutaj nauczycieli i uczniów), a także rodzaju gimnazjum, wyposażenia pracowni komputerowych, dostępu do komputerów, wstępnej wiedzy i umiejętności uczniów, kompetencji nauczycieli, które w sumie mogą różnicować diagnozowany potencjał emancypacyjny nie tylko uczących się, ale także nauczających. Analiza kwestionariuszy ankiet wskazuje, że Autor nie zamieścił w nich metryczek respondentów. Dlaczego? Kolejna konstatacja dotycząca struktury kwestionariuszy jest taka, że brak jest w nich pytań o kafeterii półotwartej. Są jedynie pytania z ustaloną liczbą (p)odpowiedzi. Czyżby Autor nie chciał poznać zdania/opinii respondentów lub ich doświadczeń w diagnozowanych obszarach? Czy to sztucznie nie ogranicza liczby możliwych nowych wątków do analizy?

Procedura metodologiczna została przedstawiona w rozdziale 3. Scharakteryzowano w nim założenia teoretyczne badań, ich cele, przedmiot oraz zakres, w oparciu o prace kilku polskich metodologów: Krzysztofa Konarzewskiego, Mieczysława Łobockiego, Władysława Zaczyńskiego, a także Tadeusza Pilcha. Przedmiotem badań Autor uczynił potencjał emancypacyjny realizowanych na lekcjach informatyki treści kształcenia ogólnego, który także stał się zmienną zależną w projektowanych, a następnie przeprowadzonych badaniach. Natomiast zmiennymi niezależnymi szczegółowymi zostały potencjały emancypacyjne w zakresie wybranych kształtowanych umiejętności/kompetencji informatycznych. Poza zmiennymi niezależnymi wynikającymi z pytań badawczych, Autor wprowadził także tzw. istotne zmienne kontrolne w postaci: przynależności pokoleniowej nauczycieli (a nie wielkości stażu pracy pedagogicznej), pierwszego wykształcenia kierunkowego nauczycieli i podziału gimnazjów na: gimnazja funkcjonujące w gminach rolniczych, gminach mieszanych oraz w środowiskach wielkomiejskich. Pojawia się zatem kolejne pytanie: skąd Autor zaczerpnął te informacje, skoro w zamieszczonych ankietach nie ma metryczek respondentów?

Wyróżnione zmienne, dotyczące wybranych aspektów potencjału emancypacyjnego tkwiącego w nauczanych treściach informatyki, Doktorant wywskaźnikował starannie, przedstawiając je w tabelach 5-11. Sam potencjał zdefiniował w postaci wzoru przedstawionego na s. 100 wraz z wyjaśnieniami znajdującymi się na s. 100-102. Proponuję we wzorze opisującym wartość odchylenia standardowego dla próby wskazań pozytywnych korelatu „innowacyjność” w mianowniku pierwiastka wstawić ogólną wartość: $N-1$ a nie dokładną liczbę 9 (s.102). Będę jednak chciał bardziej szczegółowego wyjaśnienia, dlaczego do celów ustalenia wielkości odchylenia standardowego wzięto pod uwagę tylko 10 ankiet dla nauczycieli (przecież ankietę kieruje się minimum do próby $N>30$) i dokonano „różnych

losowań” w celu uzyskania dziesięciu różnych serii wskazań pozytywnych i negatywnych. Jaki był operat tego losowania? Ponadto Autor pisze najpierw o ankiecie skierowanej do nauczycieli, a później pisze, że wybrał do niej 10 uczniów. Czy to nie jest pomyłka redakcyjna?

Autor ustalił na rys. 21 wartości przedziałów potencjału emancypacyjnego wyróżniając: poziom wysoki 100%-70%, średni 70%-30% oraz niski poniżej 30%.

Ponieważ Doktorant czasami enigmatycznie opisuje swoją procedurę normalizacyjną proszę o wyjaśnienie parametru n_{ZKi} : jak liczny jest zbiór ograniczający zmienną kontrolną ZKi (s. 104)? Dodatkowo proszę o wyjaśnienie, dlaczego trzydziestu wskaźnikom zamieszczonych w tabeli 14 przyznano wagę „2”. Czy uznano, że to właśnie te wskaźniki są dwukrotnie ważniejsze, niż inne (jakie?)? (s. 104-106)

Do badań Autor wybrał metodę sondażu diagnostycznego (s. 107) a w nim technikę ankiety skierowanej do nauczycieli i uczniów oraz analizę dokumentów w postaci treści programowych kształcenia ogólnego z informatyki na poziomie gimnazjum. Jednak brakuje mi nie tylko wywiadów z wybranymi nauczycielami (np. znającymi i wykorzystującymi w swej pracy pedagogicznej potencjał emancypacyjny treści nauczania), ale bezpośredniej obserwacji prowadzonych zajęć w typowej pracowni komputerowej po jednej z trzech wybranych typów gimnazjów oraz analizy wytworów działania uczniów. Analiza wyników badań byłaby wówczas pełniejsza pod względem jakościowym.

W tabeli 15 zamieszczono listę gimnazjów wybranych do badań, ale z opisu na s. 108 nie wiem, czy ich wybór był intencjonalny, czyli losowy (a zatem jaki był operat tego losowania?)? Autor pisze, że wskaźnik liczby ludności wiejskiej został przedstawiony w tabeli III.9, ale nie znalazłem jej w tekście pracy, a także w spisie tabel.

Autor podaje liczbę badanych uczniów w tabeli 17. Z podsumowania wynika, że badaniom poddano $N=254$ uczniów (nie jest to liczba duża), a w tabeli kolejnej (t. 18) podaje liczbę badanych uczniów w każdym gimnazjum, jednak nie wiemy z jakich klas pochodzą uczniowie, a przecież realizowane treści w tych klasach są różne. Nie znamy także ich płci, ale może zdaniem Autora płeć nie jest czynnikiem determinującym potencjał emancypacyjny ucznia? Liczbę badanych uczniów można policzyć samemu (jednak powinien ją podać Doktorant), ale Autor nie ujawnia nam liczby badanych nauczycieli. Zapewne jest zdecydowanie mniejsza od liczby badanych uczniów, ale jaka?

Analizę wyników badań empirycznych zamieszczono w rozdziale 4. W kolejnych podrozdziałach Autor udzielał szczegółowych odpowiedzi na poszczególne pytania badawcze, jednak uważam, że odpowiedź na główne pytanie badawcze powinna zostać

sformułowana ostatecznie, po analizie ilościowo-jakościowej wyników badań, w podrozdziale ostatnim, podsumowującym przeprowadzone badania, a nie w podrozdziale 4.1, będącym pierwszym w rozdziale empirycznym.

Autor przedstawił wyniki swych badań empirycznych na oryginalnych wykresach obrazujących rozkłady wskazań respondentów swych kompetencji emancypacyjnych, prowadzące do oszacowania poziomów poszczególnych korelatów kompetencji emancypacyjnych – jednak nie podano błędu oszacowania. Wcześniej podano wyliczone wartości odchylenia standardowego, ale może należało je tutaj przypomnieć w legendzie wykresów.

W tabelach 24-26 podano wartości procentowe poziomów kompetencji emancypacyjnych dla poszczególnych grup wiekowych nauczycieli oraz nauczanych przez nich uczniów. Nie wiadomo jednak, czy te różnice pomiędzy wartościami oszacowanych poziomów są istotne statystycznie? Może są w granicach błędu? Podobne relacje podano w dalszych tabelach dla pierwotnego wykształcenia badanych nauczycieli. Słowo „istotne różnice” pojawia się co prawda na s. 131, ale nie jest poparte analizami statystycznymi, które przecież wpisane są do projektu badań ilościowych.

Podsumowanie badań znajduje się w „Stwierdzeniach końcowych” na s. 208-210. Można tutaj znaleźć enigmatyczne odpowiedzi na szczegółowe pytania badawcze i główny problem badawczy.

Rozdział 4. zawiera opis oryginalnego, autorskiego modelu kształtowania kompetencji emancypacyjnych uczniów na lekcjach informatyki, uwzględniający rozkład roku szkolnego. Model ten został uzupełniony programem komputerowym, który umożliwi m.in. wykonanie symulacji zmian poziomu potencjału emancypacyjnego nauczycieli i uczniów dla poszczególnych zapisów podstawy programowej, uwzględniającej zarówno wyniki badań własnych, jak i wybrane informacje zawarte w literaturze przedmiotu.

3. Ocena całości opracowania

Teoretyczna część pracy zawiera w sobie szczególną wartość źródłową, starannie opracowaną, uporządkowaną i przemyślaną. Doktorant przedstawił uwarunkowania kształcenia informatycznego w gimnazjum, uwzględniając kontekst zmiany społecznej, formalnych warunków kształcenia oraz zinterpretował zapisy podstawy programowej. Analiza ta pozwoliła na sformułowanie interesujących wniosków praktycznych. Scharakteryzował także teoretyczne podstawy pedagogiki emancypacyjnej i przedstawił

propozycję kształtowania u uczniów kompetencji emancypacyjnych z zakresie nauczania informatyki.

Rozdziały empiryczne obejmują opis projektu badań ilościowych, jego realizację oraz prezentację i analizę ilościowo-jakościową wyników badań. Stwierdzam, że część empiryczna pracy została bardzo dokładnie opracowana, udokumentowana tabelami, rysunkami, diagramami oraz szczegółowo przedyskutowana.

W trakcie prowadzenia debaty ilościowo-jakościowej Autor skonstruował ważne poznawczo wnioski. Zademonstrował tym samym rozległość swych eksploracji badawczych, umiejętność konstruowania złożonej analizy jakościowej oraz przedstawił wnioski, które można wdrożyć do praktyki pedagogicznej. W konkluzji słusznie postuluje, aby „...lekcje informatyki traktować nie jako proces przekazywania wartości instrumentalnych w postaci wiedzy technicznej, na rzecz szerszego uwzględnienia kompetencji emancypacyjnych, opartych na pozytywnej koncepcji wolności myślenia i działania.” (s. końcowa, nienumerowana).

Stwierdzam, że towarzysząca analizie zebranych danych ilościowych oraz w dużym stopniu wyczerpująca debata pedagogiczną wskazują na dobrą znajomość problematyki badań przez Doktoranta oraz umiejętność konstruowania analizy danych ilościowych w samodzielnie prowadzonych przez siebie badaniach naukowych.

W trakcie przeprowadzonej wnikliwej analizy wyników badań oraz ich obszernej, szczegółowej i merytorycznej dyskusji, wysnuto ważne i trafne wnioski, przydatne w praktyce pedagogicznej, mające służyć rozwijaniu procesu kształtowania kompetencji emancypacyjnych u uczniów, ale także u nauczycieli. Reasumując moje opinie na temat dysertacji pragnę stwierdzić, że mimo wielu pytań zawartych w mej opinii oraz wskazanych usterek, oceniana rozprawa doktorska stanowi w dużym stopniu oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a podjęty przez Doktoranta, stosunkowo trudny i ważny pod względem poznawczym, społecznym i edukacyjnym problem naukowy, wymagał gruntownego przygotowania teoretycznego oraz zastosowania w badaniach empirycznych zasad ilościowo-jakościowej analizy danych. Autor poradził sobie dobrze z obiema trudnościami, a konstruując obszerną i szczegółową analizę oraz przedstawiając wartościowe pod względem naukowym i praktycznym konkluzje dał dowód, iż posiada wysokie kompetencje w zakresie nauk o wychowaniu oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

4. Wniosek końcowy

Przedstawiona do oceny praca doktorska Pana mgr Zbigniewa Talagi spełnia w pełni warunki określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65, poz. 595 z późn. zm.), która z mocy art. 33 ustawy z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. nr 84, poz. 455) ma zastosowanie do niniejszego przewodu doktorskiego. Opowiadam się za przyjęciem niniejszej dysertacji i w związku z tym proszę uprzejmie Wysoką Radę Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego o dopuszczenie doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

